

СОЛИҚ ИСЛОҲОТЛАРИ ВА УЛАРНИНГ ОҚИБАТЛАРИНИ БАҲОЛАШ

Ф.И.Исаев, и.ф.д., доцент

*ТДИУ ҳузуридаги «Ўзбекистон иқтисодиётини ривожлантиришнинг
илмий асослари ва муаммолари» илмий-тадқиқот маркази*

Бугунги бозор иқтисодиётига асосланган жамиятда иқтисодиётни ривожлантириш учун давлатнинг тартибга солувчи роли ортиб, давлат харажатлари ўсиб боради, уларни қоплашда эса солиқ тушумларидан фойдаланилади. Шу ўринда давлат ўзининг солиқ сиёсатини ишлаб чиқишига зарурат туғилиб, уни тўғри йўлга қуйилиши муҳим ҳисобланади. Солиқ сиёсати мамлакатнинг солиқ тизимини қуриш ёки ислоҳ қилишда ўзига хос муҳим қарор ҳисобланади.

Солиқ ислоҳотлари бутун дунё бўйлаб иқтисодий сиёсат муҳокамаларида тез-тез учрайдиган мавзудир. Ҳукуматлар кўпинча даромадларни йиғишни яхшилаш, иқтисодий ўсишни кучайтириш ва турли ижтимоий-иқтисодий мақсадларга эришиш мақсадида солиқ ислоҳотларини амалга оширадilar. Бироқ бу ислоҳотларнинг таъсири кенг муҳокама ва таҳлил мавзусидир.

Одатда ислоҳотларга зурурат келтирувчи айрим сабаблар мавжудки, ислоҳотлар цикли доимий равишда такрорланиб туриш характериға эға. Чунки ҳар қандай ислоҳотнинг туб замирида жамият ҳаётини фаровонлигини ошириш ётибди. Бюджет-солиқ тизимидаги ислоҳотлардан мақсад мураккабликлар ва қийинчиликларни барҳам беришдир. Бугунги ислоҳотлар Давлат бюджетида солиқ тушумлари миқдорини ошириш ва солиқ тўловчилар базасини кенгайтириш мақсадида ҳам амалга оширилмоқда.

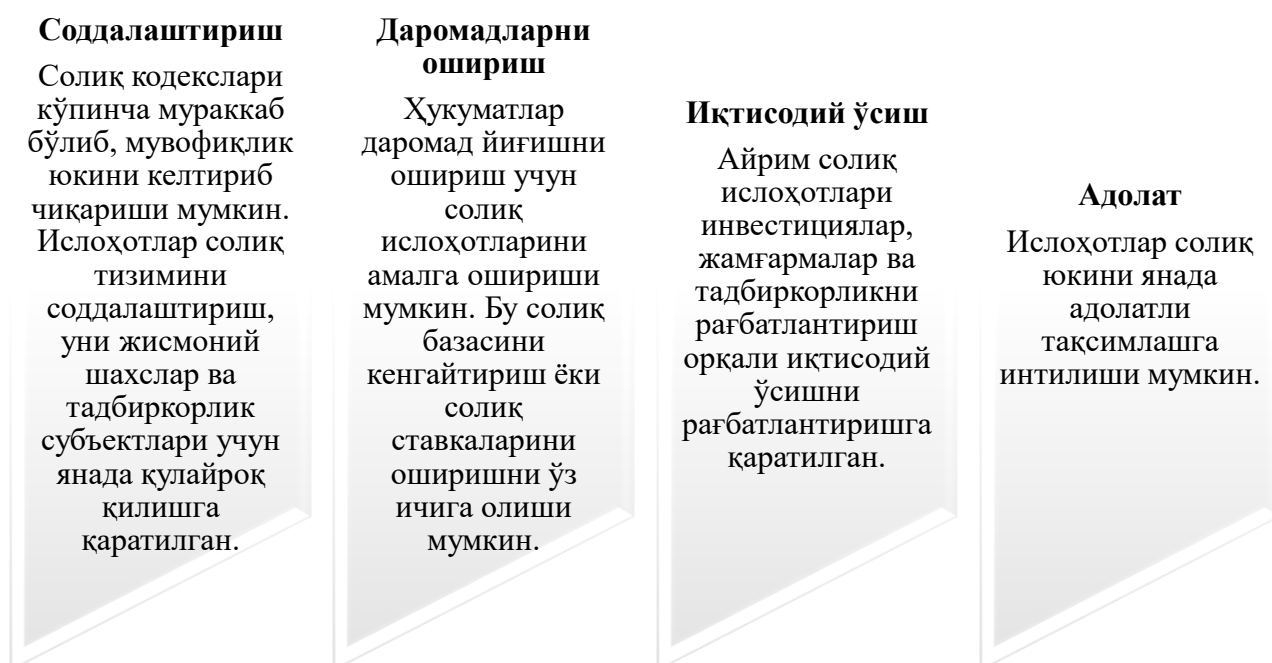
Солиқ ислоҳотини бошқа ислоҳотлардан мураккаб жиҳатлари ҳам борки, бу солиқ ставкаларини пасайтириш ва солиқ тўловчилар базасини кенгайтиришни ўз ичига олади. Бундай ўзгаришлар узок муддатли истиқболда иқтисодиётнинг умумий ҳажминини кўтариш керак деган назарий тахминлар мавжуд, аммо таъсири ва миқёси сезиларли даражада ноаниқликларға дуч келмоқда. Кўпинча эътиборға олинмайдиган ҳолатларда бири, солиқ харажатларини қисқартириш ёки йўқ қилиш орқали солиқ базасини кенгайтириш ҳисобланади. Демак, ушбу тадқиқот ишимиз Ўзбекистондаги солиқ ислоҳотларининг таъсирини таҳлил қилишға бағишланган ва бугунги кунда солиқ ислоҳотининг натижалари мулоҳаза қилиш учун долзарб масала ҳисобланади.

Солиқ кодексини қайта кўриб чиқиш ва янгилаш сабабларини мамлакат иқтисодиётиға таъсир этувчи омиллар билан чамбарчас боғлаш керак. Бу мамлакатнинг иқтисодий манзарасиға бевосита ёки билвосита таъсир кўрсатиши мумкин бўлган ички сиёсат, шунингдек, қўшни давлатлар сиёсатидаги ўзгаришларни ўз ичига олади.

Солиқ кодексини қайта кўриб чиқишда барқарорлик ва мослашувчанлик ўртасидаги мувозанатни сақлаш жуда муҳимдир. Тез-тез ўзгартиришлар ўрниға, Солиқ кодексини ҳар 5-10 йилда бир марта қайта кўриб чиқиш тавсия этилади,

бу эса даврий баҳолаш ва зарур янгиланишларни амалга ошириш имконини беради. Ушбу ёндашув ривожланаётган иқтисодий шароитларни ҳисобга олган ҳолда башорат қилинадиган солиқ муҳитини сақлаб қолади.

Солиқ ислоҳотлари одатда турли сабабларга кўра жорий этилади, жумладан, солиқ тизимини соддалаштириш, даромадлар ишлаб чиқаришни кўпайтириш, иқтисодий ўсишни рағбатлантириш, солиққа тортишда адолат ва шаффофликка эришиш. Солиқ ислоҳотларининг мақсадлари турлича бўлиши мумкин бўлсада, улар кўпинча бир нечта умумий элементларга эга (1-расм):

1-расм. Солиқ ислоҳотларининг умумий элементлари¹⁸

Солиқ ислоҳотлари ҳукуматлар учун фискал ва иқтисодий мақсадларга эришиш учун кучли воситадир. Бироқ уларнинг таъсири кенг қамровли ва кўп қиррали. Солиқ ислоҳотларининг оқибатларини баҳолаш турли омилларни, жумладан, давлат даромадлари, тадбиркорлик ва сармоявий муҳит, жисмоний шахсларга солиқ юқи, иқтисодий ўсиш, даромадлар тенгсизлиги, қонун ҳужжатларига мувофиқлик ва халқаро рақобатбардошликни ҳисобга олган ҳолда ҳар томонлама таҳлил қилишни талаб қилади.

Сўнгги йилларда Солиқ кодексининг уч марта таҳрирланиши, қонунчиликдаги мавжуд муаммолар ва мавҳумликларни бартараф этишнинг чораси ҳисобланади. Солиқ сиёсатига асосланган самарали солиқ тизимини таъминлаш учун солиқ қоидалари ва солиқ тизимларини ўзгартириш бўйича таклифларни таҳлил қилиш зарур. Барқарор солиқ сиёсатини яратиш, солиқ қонунчилигининг исталган турида - хоҳ катта, хоҳ аҳамиятсиз бўлса, барча тамойилларни ҳисобга олишни тақозо қилади.

¹⁸ Муаллиф томонидан шакллантирилган

Солиқ кодексига солиқ ставкалари, солиқ солинадиган база, солиқ турлари, уларнинг миқдорлари ва давлат харажатлари йўналишларини ўзгартиришни назарда тутувчи таҳрирлар давлат солиқ сиёсати ва ислохотларининг ажралмас таркибий қисми ҳисобланади. Самарали ва барқарор фискал муҳитни таъминлаш учун солиқ кодексини қайта кўриб чиқишни олдиндан белгиланган жадвал асосида амалга ошириш тавсия этилади.

Солиқ ислохотларининг таъсири кўп қиррали бўлиб, иқтисодиёт ва жамият ҳаётининг турли жабҳаларига таъсир кўрсатади. Солиқ ислохотлари оқибатларини баҳолашда одатда таҳлил қилинадиган асосий йўналишлар қуйида 1-жадвалда келтирилган:

1-жадвал

Солиқ ислохотлари оқибатларини баҳолашда таҳлил қилинадиган асосий йўналишлар¹⁹

Давлат даромадлари	Солиқ ислохотлари давлат даромадларига сезиларли таъсир кўрсатиши мумкин. Солиқ ставкаларини пасайтириш даромадларнинг йўқолишига олиб келиши мумкин, солиқ базасини кенгайтириш ва солиқ бўшлиқларини бартараф этиш эса даромадларнинг ошишига олиб келиши мумкин.
Бизнес ва инвестициялар	Тадбиркорлик муҳитига солиқ ислохотлари чуқур таъсир кўрсатмоқда. Фойда солиқ ставкаларини пасайтириш хорижий инвестицияларни жалб қилиши ва тадбиркорликни ривожлантириши мумкин, аммо солиқ имтиёзларини олиб ташлаш тескари таъсир кўрсатиши мумкин.
Жисмоний шахслар	Ислохотлар натижасида жисмоний шахсларнинг солиқ юки ўзгариши мумкин. Прогрессив солиқ тизимлари кам даромадлилар учун солиқ юкини камайтириши мумкин, солиқларнинг ошиши эса бир марталик даромадга таъсир қилиши мумкин.
Иқтисодий ўсиш	Иқтисодий ўсишга таъсири солиқ ислохотларининг муҳим жиҳати ҳисобланади. Солиқ ставкаларининг пасайиши истеъмол ва инвестициялар ҳажмини ошириши мумкин, бу эса ялпи ички маҳсулотнинг юқори ўсишига олиб келиши мумкин.
Даромадлар тенгсизлиги	Прогрессив солиқ ислохотлари бойликни янада адолатли тақсимлаш орқали даромадлар тенгсизлигини камайтириши мумкин. Аксинча, солиқларнинг регрессив ўзгаришлари даромадлар номутаносиблигини кучайтириши мумкин.
Мувофиқлик ва маъмурият	Солиқ ислохотларининг мураккаблиги ва амалга оширилиши солиқ тўловчиларнинг мажбуриятларини бажаришига таъсир қилиши мумкин. Соддалаштирилган тизимлар юқори мувофиқлик ставкаларини рағбатлантириши мумкин, мураккаб қоидалар эса солиқдан қочишга олиб келиши мумкин.

¹⁹ Муаллиф томонидан шакллантирилган

Солиқ ислохотларининг таъсирини ҳар томонлама баҳолаш онгли қарорлар қабул қилиш ва фуқароларнинг солиқ тизимидаги ўзгаришларнинг кенгроқ оқибатларини тушунишлари учун зарурдир. Бундай баҳолашларни ўтказиш орқали ҳукуматлар ўзларининг молиявий эҳтиёжлари ва мамлакатнинг кенгроқ иқтисодий ва ижтимоий мақсадлари ўртасида мувозанатга эришишлари мумкин.

Солиқ қоидаларида аниқлик ва изчилликни таъминлаш учун ҳукумат қарорлари Солиқ кодексига мос келиши муҳим. Давлат бошқаруви органлари Солиқ кодексига мувофиқлигини таъминлаш мақсадида ўз норматив-ҳуқуқий ҳужжатларини мунтазам қайта кўриб чиқишлари, зарур ҳолларда эса қайта кўриб чиқишлари ёки бекор қилишлари керак.

Солиқ кодекси динамик бозор иқтисодиёти талабларига мувофиқ равишда доимий равишда ривожланиши керак. Қонунчилик иқтисодий ривожланишни қўллаб-қувватлаш ва ишбилармонлик муҳитининг доимий ўзгарувчан эҳтиёжларига жавоб бериш учун мослашиши керак.

Бошқа мамлакатлардаги иқтисодий ислохотлар ва сиёсатлар Ўзбекистонга сезиларли таъсир кўрсатиши мумкинлигини тан олган ҳолда, глобал ва минтақавий иқтисодий ўзаро боғлиқликни ҳисобга олиш жуда муҳимдир. Ички солиқ сиёсатини шакллантириш ва ислоҳ қилишда ушбу ташқи омилларни ҳисобга олиш керак.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

Исаев Ф. Аудит самарадорлигининг назарий-амалий талқини //Приоритетные направления, современные тенденции и перспективы развития финансового рынка. – 2023. – С. 359-361.

[Исаев, Ф. \(2023\). Солиқ юқини камайитиришда солиқ таҳлилининг таъсирига оид назарий мулоҳазалар. International Journal of Economics and Innovative Technologies, 11\(2\), 415–421. \[https://doi.org/10.55439/EIT/vol11_iss2/i41\]\(https://doi.org/10.55439/EIT/vol11_iss2/i41\)](https://doi.org/10.55439/EIT/vol11_iss2/i41)

Исаев Ф. И. Солиқ текширувларини рақамлаштириш зарурияти. “ //Бизнес-эксперт” илмий журнали. – 2021. – Т. 6. – С. 52-54.

Исаев, Ф. (2023). Солиқларнинг фаровонликка таъсири назарияси. "Milliy Iqtisodiyotni Isloh Qilish Va Barqaror Rivojlantirish istiqbollari" Respublika Ilmiy-Amaliy Konferensiyasi Materiallari to'plami., 206–208. Retrieved from <https://conference.tsue.uz/index.php/article/article/view/393>

[Исаев, Ф. \(2023\). Солиқ таҳлили - иқтисодий таҳлилининг таркибий қисми. Nashrlar. Retrieved from <https://e-itt.uz/index.php/editions/article/view/35>](https://e-itt.uz/index.php/editions/article/view/35)

МИНТАҚАНИ ИННОВАЦИОН РИВОЖЛАН МИНТАҚАДА ОЗИҚ-ОВКАТ ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ ОМИЛЛАРИ

Ш.Рузметов, и.ф.д., доц.

Урганч Ранч Технология Университети

Хоразм вилоятида озиқ-овқат маҳсулотлари етиштириш озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашда муҳим аҳамиятга эга бўлиб, республикада етиштирилаётган полиз маҳсулотларининг 8 фоизи, меванинг 7 фоизи, сабзавотнинг 6 фоизи, картошканинг 5 фоизи ва узумнинг 3 фоизи тўғри келади.